

Tjänstebranschernas konjunkturmönster

En deskriptiv studie av momsstatistik 1997–2006¹³

Staffan Bååth Wikstedt¹⁴

Jonas Färnstrand¹⁴

Inledning

Föreställningen att det förkommer mer eller mindre regelbundna växlingar mellan goda och dåliga tider, konjunkturer, har gamla anor. Den fick ett starkt uppsving i samband med det ökade intresset för stabiliseringspolitik under mellankrigstiden. De dåliga tiderna kunde bekämpas med en generös finans- och penningpolitik, eftersom man kunde lita på att bättre tider skulle följa och att statsfinanserna då kunde förstärkas.

Den allmänna konjunkturen kan emellertid dölja variationer i ekonomins olika delar, t.ex. de olika näringsgrenarna, som inte alla behöver vara synkroniserade. Varuproduktionens konjunkturer är väl kartlagda genom de kvartalsvisa nationalräkenskaperna. Tjänsteproduktionens svängningar är inte till närmelsevis lika väl kända, framför allt beroende på sämre möjligheter att deflatera tjänstebranschernas förädlingsvärden till volymmått. Vi gör i denna artikel ett försök att beskriva och jämföra tjänstebranschernas konjunkturmönster med utgångspunkt i omsättnings- och förbrukningsvärden i nominella termer. Det underlag som används är momsdata från momsregistret. Detta är en relativt oprövad datakälla som inte granskas och kvalitetssäkras i någon större omfattning. En jämförelse

¹³ Ett stort tack till Fredrik Andersson och Claes-Håkan Gustafson, utan vars värdefulla synpunkter och hjälp artikeln inte hade blivit skriven.

¹⁴ Författarna är utredare vid enheten för näringslivets struktur vid SCB. Förfrågningar kan ställas direkt till författarna via e-post med adress staffan.wikstedt@scb.se resp. jonas.farnstrand@scb.se.

med data över förädlingsvärden från nationalräkenskaperna, kan därför vara intressant i ett senare skede.

Det finns flera skäl att undersöka de branschspecifika konjunkturena. Kunskap om vilka näringsgrenar som regelbundet har tidigare respektive senare vändpunkter än andra kan förbättra det statistiska prognosunderlaget.

Skillnader i konjunktürkänslighet mellan branscherna liksom skillnader i tid för vändpunkterna i konjunkturen kan vidare inverka på valet av stabiliseringspolitiska åtgärder. Sysselsättningen är i hög grad knuten till näringsgrenarna på grund av krav på utbildning, yrkeskunskap m.m.

Det mest relevanta måttet på produktionsaktiviteten, och det som oftast används i ekonomiska sammanhang, är förädlingsvärdet (BNP på aggregerad nivå). Vi utgår från synsättet att förädlingsvärdets variationer kan dekomponeras i fyra beståndsdelar¹⁵:

- 1) trendmässiga
- 2) konjunkturrella
- 3) säsongmässiga och
- 4) slumpmässiga eller tillfälliga variationer.

Den konjunkturrella variationen får man således fram genom att på olika sätt rensa förädlingsvärdets variationer från de trendmässiga, säsongmässiga och tillfälliga.

Vi ansluter oss därmed till definitionen av konjunkturvariationer som säsongrensade avvikelser från den långsiktiga trenden (Lucas 1977). Det är i andra sammanhang inte ovanligt att relatera den aggregerade konjunkturen till den "naturliga" nationalprodukten, dvs. den BNP-nivå vid vilken inflationstakten är konstant¹⁶. Den "naturliga" nationalprodukten behöver inte växa linjärt (eller loglinjärt) över tiden, eftersom förutsättningarna för långsiktig tillväxt kan variera över tiden. Konjunkturinstitutet relaterar regelmässigt konjunkturbegreppet till den "potentiella" nationalprodukten¹⁷, vilken är besläktad med den "naturliga". Eftersom vår referensperiod är relativt kort, 10 år, tror vi inte att valet av trenddefinition är avgörande för analysresultaten.

¹⁵ En översiktlig redogörelse för detta synsätt ges bl.a. i Gustafson & Hagsten (2005).

¹⁶ Begreppet förklaras i de flesta makroekonomiska läroböcker, t.ex. Mankiw (2000).

¹⁷ Se t.ex. Konjunkturinstitutet (2007) *Konjunkturläget*, som publiceras varje kvartal.

Data

Momsdata

Varje månad får SCB momsuppgifter från Skatteverket innehållande alla Sveriges företag som bedriver momspliktig verksamhet. *Momsstatistiken* är bl.a. uppdelad på omsättning inom Sverige och export. På kostnadssidan får vi endast uppgifter om "Ingående avdrag för moms". Eftersom vi inte vet momssatsen för dessa avdrag, har 25-procentig momssats antagits generellt. I branscher där det förekommer stora andelar inköp av varor/tjänster med andra momssatser (momsbefriade, 6 procent respektive 12 procent) blir nivåerna missvisande och förädlingsvärdet därmed överskattat. Förändringstalen bör dock inte påverkas nämnvärt.

Momsstatistiken finns tillgänglig som månadsdata, men vi har valt att använda kvartalsdata. Valet beror på att säsongrensningen fungerar betydligt bättre på kvartalsdata. Säsongsvängningarna är inte konsekventa när man använder månadsdata, men på kvartalsnivå jämnar dessa variationer ut sig inom kvartalen. Före 1997 fanns momsdata endast som årsdata, varför vi i denna studie påbörjar tidsserien 1997.

Förädlingsvärdena redovisas i löpande priser, eftersom inte tillräckligt långa tidsserier för att möjliggöra en omräkning till fasta priser finns i Producentprisindex för tjänster (TPI).

Jämförelsedata från Företagens ekonomi

Förädlingsvärden från undersökningen Företagens ekonomi (FEK)¹⁸ har använts för jämförelse med momsdata. I vissa branscher har skillnaden i nivå varit ganska stor, men förändringen över tiden har i de flesta fall stämt väl överens.

¹⁸ För mer information, se www.scb.se/NV0109.

Näringsgrenar

Tjänstesektorn består i denna studie av följande branscher:

5. Näringsgrenar i tjänstesektorn efter andel av förädlingsvärdet 2005. Procent

5. Industries in the service sector by share of value added 2005. Percent

SNI	Näringsgren, benämning	Storlek, procent
F	Byggverksamhet	12
G50	Handel med och service av motorfordon, detaljhandel med drivmedel	4
G51-52	Parti- och detaljhandel	25
H	Hotell- och restaurangverksamhet	3
I	Transport, magasinering och kommunikation	17
K70	Fastighetsverksamhet	12
K71	Uthyrning av fordon och maskiner utan bemanning samt av hushållsartiklar och varor för personligt bruk	1
K72	Databehandlingsverksamhet m.m.	8
K74	Andra företagstjänster	17
	Totalt, tjänstesektorn	100

Källa: FEK 2005, SCB

Den enda tjänstebransch som inte tas med i denna studie är Forskning och utveckling, där momsredovisningen inte är en bra modell för att skatta konjunkturen. Branschen står för mindre än en procent av det totala förädlingsvärdet. Som synes är det framförallt handeln som dominerar tjänstesektorn.

Metod

- 1) Vi summerar alla omsättningsvariabler vilket ger oss ett approximativt produktionsvärde. De ingående avdragen (multiplicerat med 4) ger oss ett approximativt förbrukningsvärde. Dessa data har sedan summerats bransch- och kvartalsvis. Vid extremvärden har dessa undersökts på företagsnivå och bedömts vara antingen korrekta eller felaktiga och i det senare fallet tagits bort ur tidsserien. Detta har varit aktuellt bl.a. då större företag bytt bransch, värden rapporterats in felaktigt eller vid stora uppköp eller försäljningar som inte har kunnat betraktas som normal verksamhet.
- 2) Förädlingsvärde har beräknats som produktionsvärde minus förbrukningsvärde.

- 3) Tidserien har sedan säsongrensats¹⁹.
- 4) Den säsongrensade serien har utjämnats så att den endast innehåller en trend och ett cykliskt mönster, dvs. alla stokastiska variationer har rensats bort⁷.
- 5) Trenden i denna serie har beräknats genom linjär regression. Med en tidserie på endast 10 år bör en linjär skattning av trenden vara en godtagbar approximation.
- 6) Konjunkturmönstret har beräknats som avvikelserna mellan förädlingsvärdets cykliska mönster och den linjära trenden. Vi följer här Lucas (1977) definition av konjunkturer.

Aggregerade konjunkturmönster

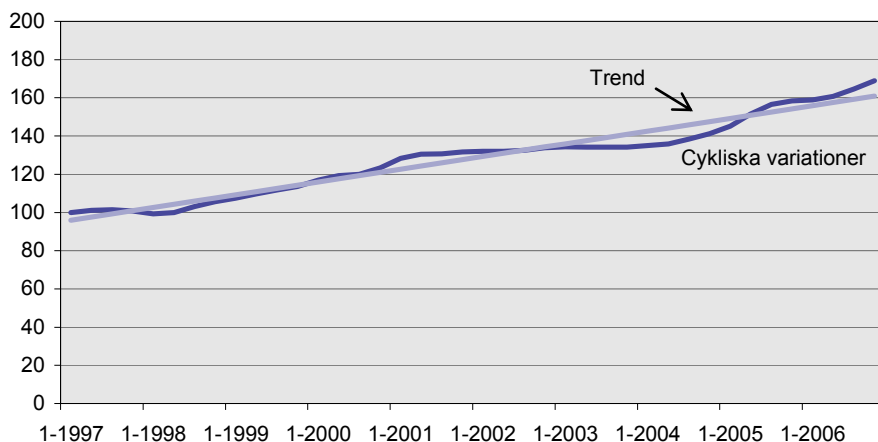
Inom tjänstesektorn (diagram 27) ses en botten i lågkonjunkturen i början av 1998. Förädlingsvärdet ökade mer än trenden under 1999 och 2000 och hade en topp andra kvartalet 2001 (fortsättningsvis anges kvartal och årtal som exempelvis 2-2001). Sedan planade konjunkturen ut fram till 2004–2005, då botten nåddes 2-2004 innan en uppgång åter kom.

27. Utvecklingen av tjänstesektorn. Löpande priser.

Index: Kvartal 1, 1997=100

27. The development of the service sector. Current prices.

Index: 1st quarter 1997=100

¹⁹ Med hjälp av programvaran TRAMO/SEATS.

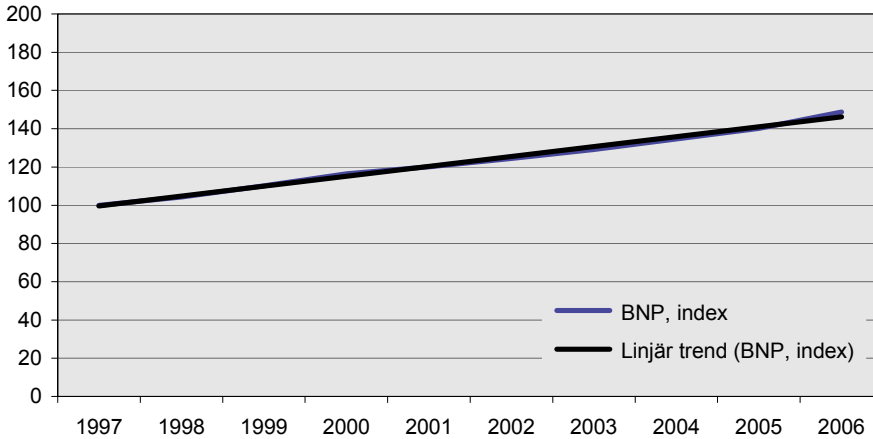
Som jämförelse visas i diagram 28 den årliga BNP-utvecklingen i löpande priser. Den är relativt lik tjänstesektorn enligt momsdata, vilket inte är så överraskande, eftersom tjänstesektorn är nästan dubbelt så stor som tillverkningsindustrin, mätt i förädlingsvärde.

28. Total BNP från försörjningsbalansen. Löpande priser.

Index: 1997=100

28. Gross domestic product (GDP) from the balance of resources.

Current prices. Index: 1997=100

Källa: Konjunkturinstitutet och SCB

29. Konjunkturörelser i tjänstesektorn, totalt. Avvikelse från trend i indexvärden

29. Cyclical movements in the service sector. Deviation from the trend.

Index values

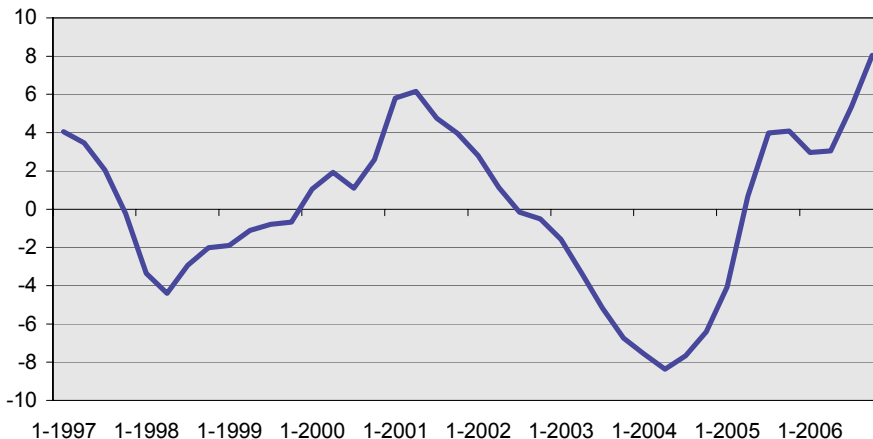
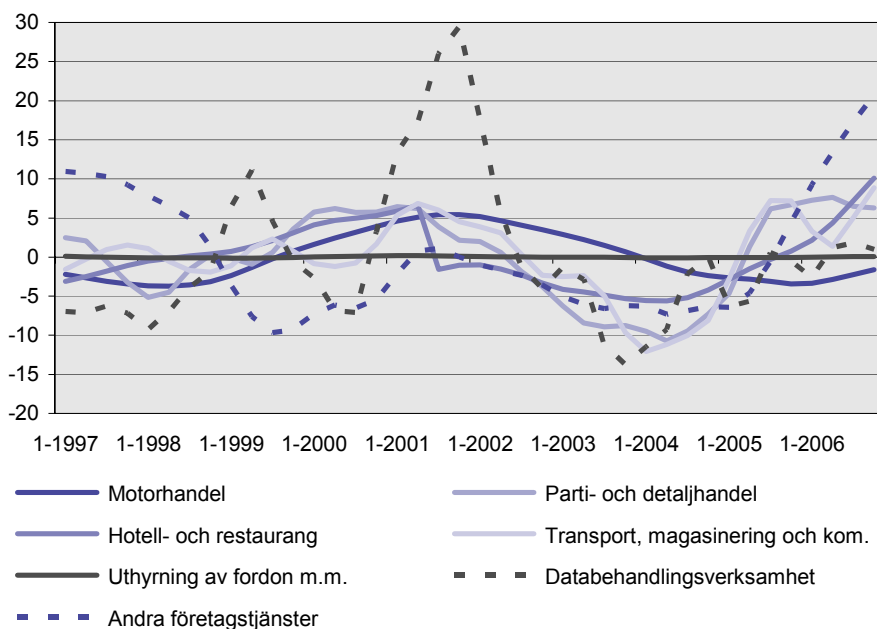

Diagram 29 visar de rena konjunkturörelserna i tjänstesektorn med trenden bortrensad. Det ser ut som om Konjunkturinstitutets data över totala BNP-utvecklingen ligger något år före tjänstesektorn (enligt momsdata). Det verkar rimligt att tjänstesektorn släpar efter något, eftersom dess efterfrågan nästan enbart är inhemsk (14 procent export enligt momsdata), medan industrin i högre grad påverkas av utländsk efterfrågan (53 procent export).

Jämförelse av branscherna

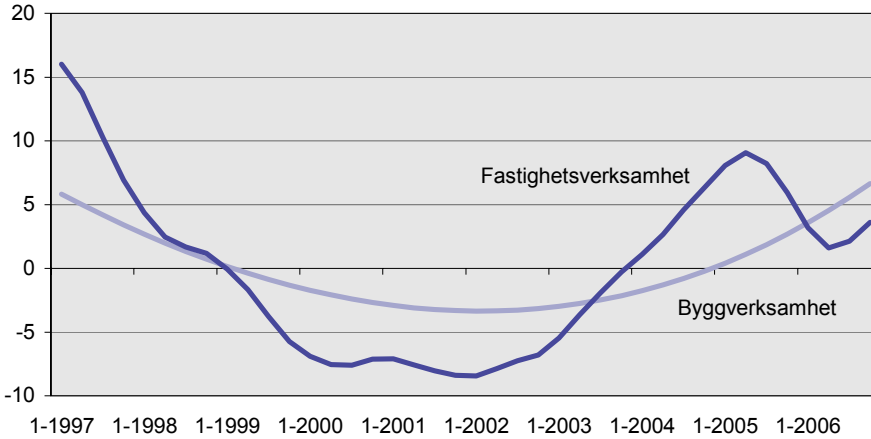
I diagram 30 visas konjunkturörelserna för samtliga branscher förutom Byggverksamhet och Fastighetsverksamhet (som istället visas i diagram 31). Det finns klara likheter i konjunkturmönstren i diagram 30, även om de flesta branscher avviker på något vis under åtminstone någon period.

30. Konjunkturörelser i olika branscher, exklusive Bygg- och fastighetsverksamhet. Avvikelse från respektive trend i indexvärdet
 30. Cyclical movements in the different industries excluding Construction and Real estate activities. Deviation from the respective trends. Index values

31. Konjunkturrörelser i Bygg- och fastighetsverksamhet. Avvikelse från respektive trend i indexvärden

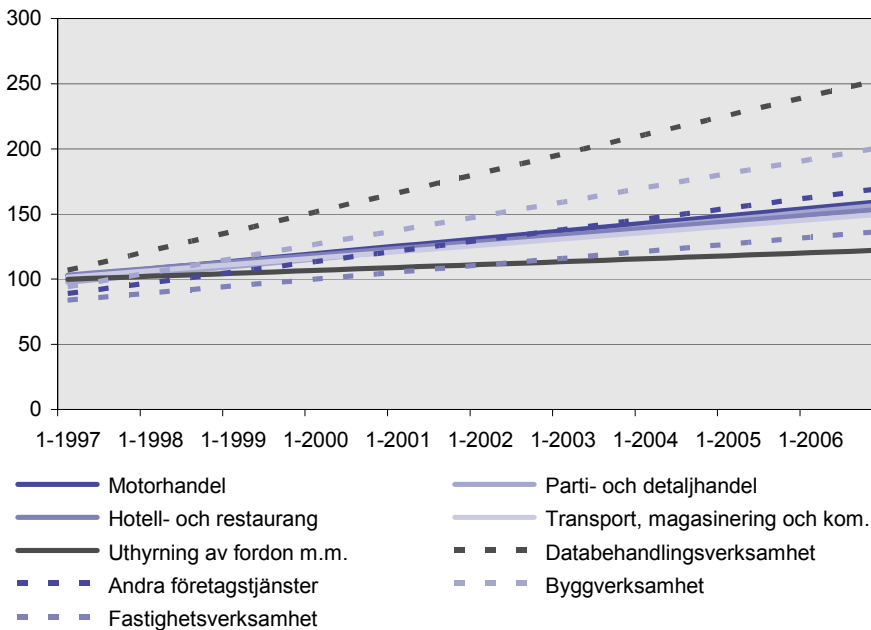
31. Cyclical movements in Construction and Real estate activities. Deviation from the respective trends. Index values

I diagram 30 och 31 har vi rensat bort trenden. Denna visas istället i diagram 32, där det framgår att samtliga branscher har haft en positiv tillväxt under perioden.

32. Linjär trend i olika branscher. Indexvärden. Löpande priser

32. Linear trends in the different industries. Index values. Current prices

I tabell 6 visas respektive näringsgrens årliga genomsnittliga tillväxt i förädlingsvärde uttryckt i procent. De höga tillväxttalen skulle förstås bli något lägre om fasta priser användes istället för nominella. Tabellen visar också variationen i konjunkturen för respektive bransch, uttryckt i form av standardavvikelse. Detta visar amplituden i konjunktursvängningarna i respektive bransch.

En hypotes kan vara att en tillväxtbransch med genomsnittligt hög tillväxt skulle motivera en högre variation i konjunkturen. En trygg, mogen bransch utan större konjunktursvängningar borde å andra sidan inte ge särskilt stor tillväxt i genomsnitt. I diagram 33 bekräftas denna hypotes om ett positivt samband, åtminstone bland dessa branscher.

6. Årlig genomsnittlig tillväxt i förädlingsvärde 1997–2006 efter näringsgren. Procent

6. Average growth in value added by industry. Percent

SNI	Näringsgren, benämning	Årlig tillväxt, procent ¹	Standardavvikelse ²
F	Byggsverksamhet	7,8	3,0
G50	Handel med och service av motorfordon, detaljhandel med drivmedel	4,5	3,2
G51-52	Parti- och detaljhandel	4,8	5,6
H	Hotell- och restaurangverksamhet	4,0	3,9
I	Transport, magasinering och kommunikation	3,9	5,0
K70	Fastighetsverksamhet	5,0	6,6
K71	Uthyrning av fordon och maskiner utan bemanning samt av hushållsartiklar och varor för personligt bruk	2,0	0,1
K72	Databehandlingsverksamhet m.m.	8,9	9,6
K74	Andra företagstjänster	6,6	7,7
	Totalt, tjänstesektorn	5,3	4,1

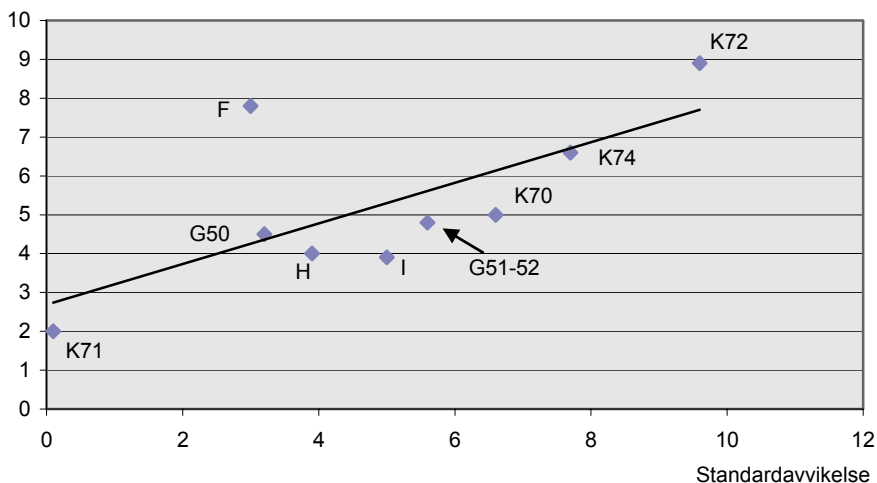
1) Årlig genomsnittlig tillväxt, uttryckt i nominella värden.

2) Den rena konjunktorens standardavvikelse, beräknad utifrån de indexvärden som visar avvikelser från trenden (som används generellt vid presentationen av respektive bransch).

33. Linjärt samband mellan tillväxt och konjunktrens avvikelse från trenden

33. Linear relationship between growth and cyclical deviations from the trend in the service sector

Arlig tillväxt, procent

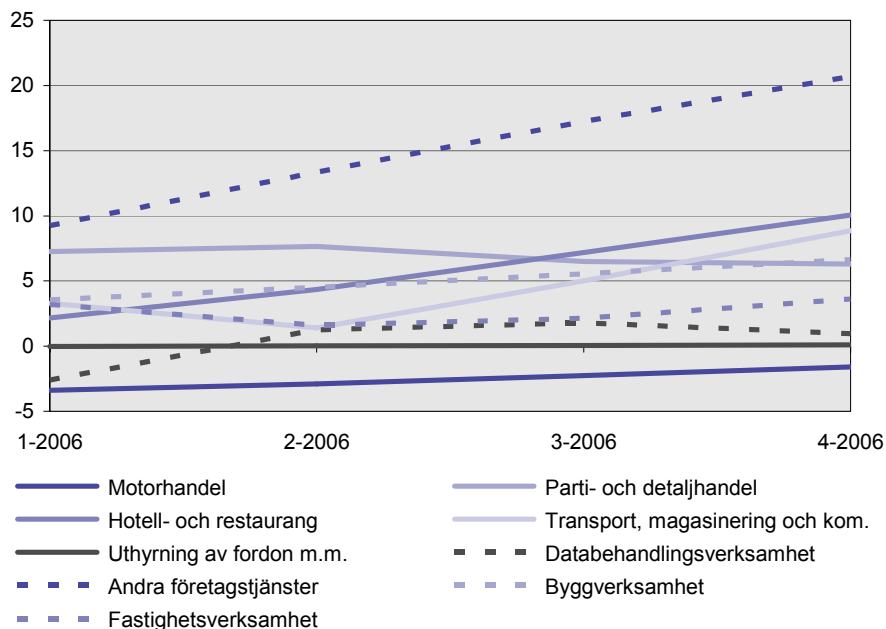
F	Byggverksamhet
G50	Handel med och service av motorfordon, detaljhandel med drivmedel
G51-52	Parti- och detaljhandel
H	Hotell- och restaurangverksamhet
I	Transport, magasinering och kommunikation
K70	Fastighetsverksamhet
K71	Uthyrning av fordon och maskiner utan bemanning samt av hushållsartiklar och varor för personligt bruk
K72	Databehandlingsverksamhet mm
K74	Andra företags tjänster

Vart är konjunkturen på väg?

Enligt diagram 34 hade högkonjunkturen i flertalet branscher inte vänt innan 2006 års utgång. Redovisningen är i löpande priser, vilket har en tendens att dra ut konjunkturlängden mer än om värdena varit fastprisberäknade.

34. Tjänstesektorn 2006. Avvikelse mellan cykliska variationer och trend. Löpande priser

34. The service sector 2006. Deviations between cyclical variations and trend. Current prices

Resultat per bransch

Tjänstesektorns ledare

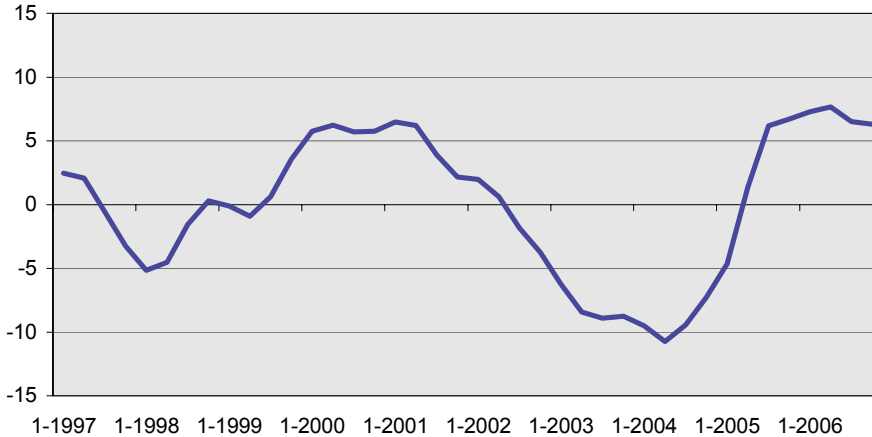
Parti- och detaljhandeln representerar tjänstesektorns konjunkturförlopp mycket väl, men så är den också den största branschen med ca en fjärdedel av förädlingsvärdet. Den första botten i konjunkturen inträffade 1-1998 och toppen nåddes sedan 1-2001. Nästa botten nåddes 2-2004 och eventuellt har vi redan sett toppen inom handeln 2-2006. Branschens konjunkturer ligger ungefär ett kvartal tidigare än tjänstesektorn som helhet.

35. Parti- och detaljhandeln. Avvikelse från trend i indexvärden.

Löpande priser

35. Wholesale and retail trade. Deviations from the trend. Index values.

Current prices

Förbrukningens andel av produktionen (nominellt) är extremt stabil i denna bransch, varför man kan dra slutsatsen att konjunkturmönstret främst förklaras av volymvariationer. Med andra ord är handelsmarginalen relativt fast inom handeln. Förloppet i denna bransch är kanske det som bäst representerar ett klassiskt konjunkturmönster.

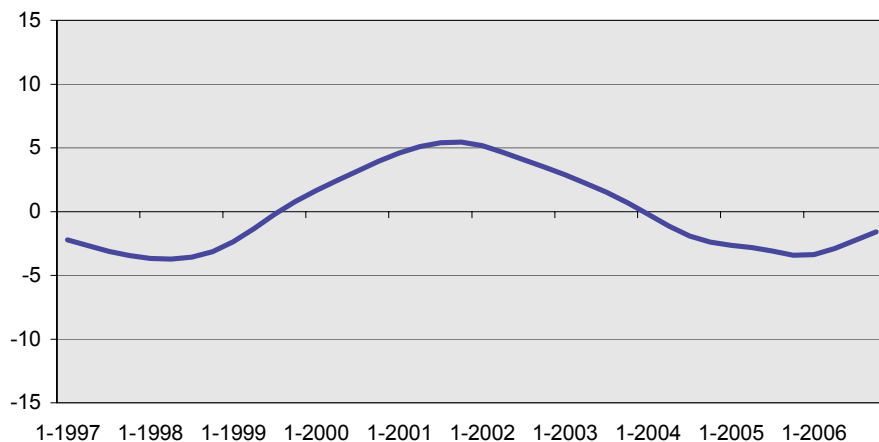
Långsamma bilar

Motorbranschen har ett liknande mönster som den övriga handeln, åtminstone under första halvan av den studerade perioden. Sedan kommer nedgången och så småningom uppgången, långsammare i motorbranschen än i övrig handel. Den lågkonjunktur som handeln upplevde 2-2004 kom inte till motorbranschen förrän ett och ett halvt år senare. Motorbranschen har den högsta andelen förbrukning/produktion av alla branscher inom både industrin och tjänstesektorn, nämligen 85-90 procent. Därför blir förädlingsvärdet relativt känsligt för variationer i förbrukningsvärdet.

36. Handel med och service av motorfordon. Avvikelse från trend i indexvärdet. Löpande priser

36. Sale, maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles.

Deviations from the trend. Index values. Current prices

När IT-branschen lämnade krogen

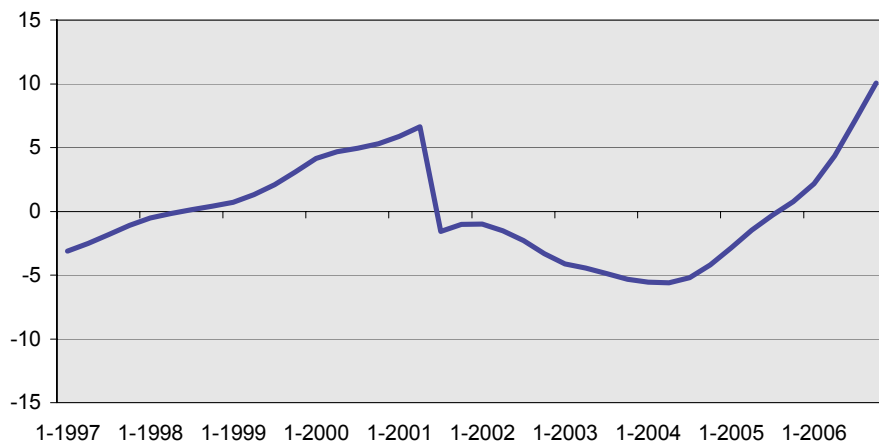
Hotell- och restaurangbranschen följer ganska väl den aggregerade tjänstesektorns konjunktur med en topp 2-2001 och en botten 2-2004. Branschen ser generellt ut att ligga ganska tidigt i jämförelse med andra tjänstenärningar.

37. Hotell- och restaurang. Avvikelse från trend i indexvärdet.

Löpande priser

37. Hotels and restaurants. Deviations from the trend. Index values.

Current prices

Fallet efter högkonjunkturen 2001 blev dramatiskt snabbt om än inte så stort. Studerar man förbrukning och produktion i branschen, ser man att fallet inte berodde på höjda förbrukningsvärden, utan enbart på minskad produktion, dvs. efterfrågan. Fallet sammanfaller väl med börskraschen inom IT-sektorn, där det första och största raset inträffade mellan 3-2000 och 2-2001. Sannolikt drog detta ned efterfrågan kraftigt på konferenser, hotellnätter och restaurangbesök från både företag och privatpersoner.

Kraftigt ökade förädlingsvärden 2006

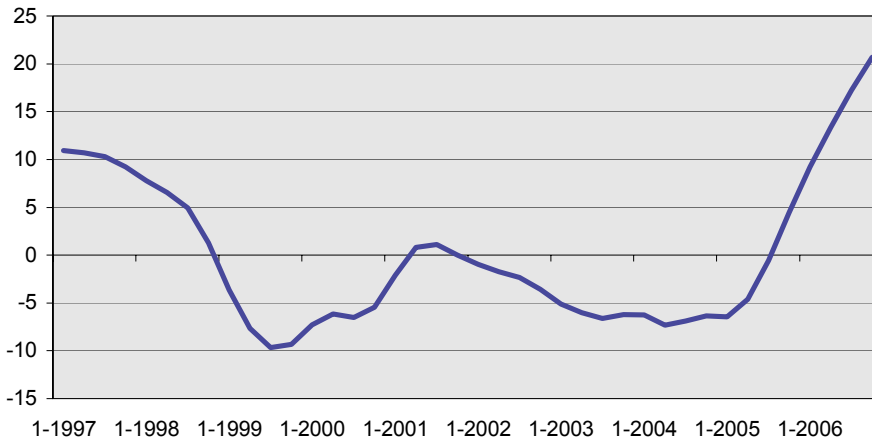
Konsultbranschen Andra företagstjänster består främst av bemanning och olika slags konsulttjänster (exkl. datakonsulter), vilket borde kunna ge en konjunkturbild ganska lik övriga näringsgrenar.

38. Andra företagstjänster. Avvikelse från trend i indexvärden.

Löpande priser

38. Other business activities. Deviations from the trend. Index values.

Current prices

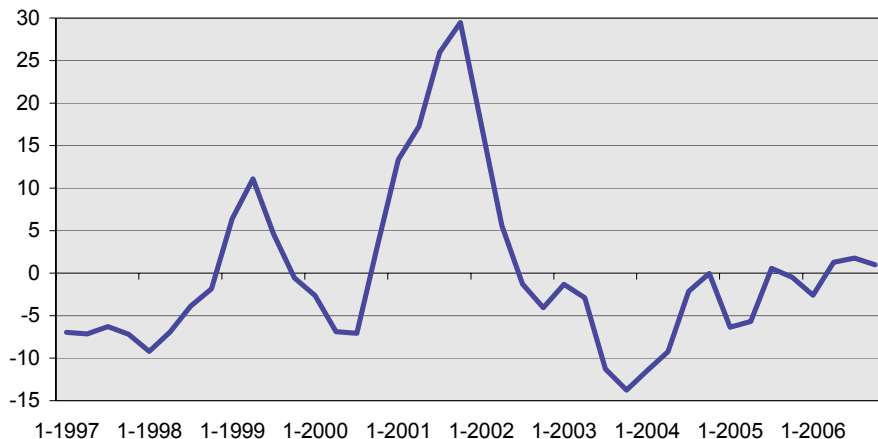
Branschen kom från en högkonjunktur och nådde sedan en botten 3-1999. Högkonjunkturs topp 3-2001 var inte särskilt kraftig, men ändå en tydlig vändpunkt. Lågkonjunktursen var ganska jämn och lång, men botten kom 2-2004 och vände sedan uppåt till en högkonjunktur, som inte var avslutad under 2006. Detta är mycket likt tjänstesektorn som helhet, även om den första botten kom ett år senare.

Sällan dåliga tider för datakonsulter

Data- och IT-branschen (Databehandlingsverksamhet m.m.) följer också konjunkturmönstret för tjänstesektorn väl. Dock hade man en liten extra upp- och nedgång 2-1999 respektive 3-2000.

39. Databehandlingsverksamhet m.m. Avvikelse från trend i indexvärdet. Löpande priser

39. Computer and related activities. Deviations from the trend. Index values. Current prices

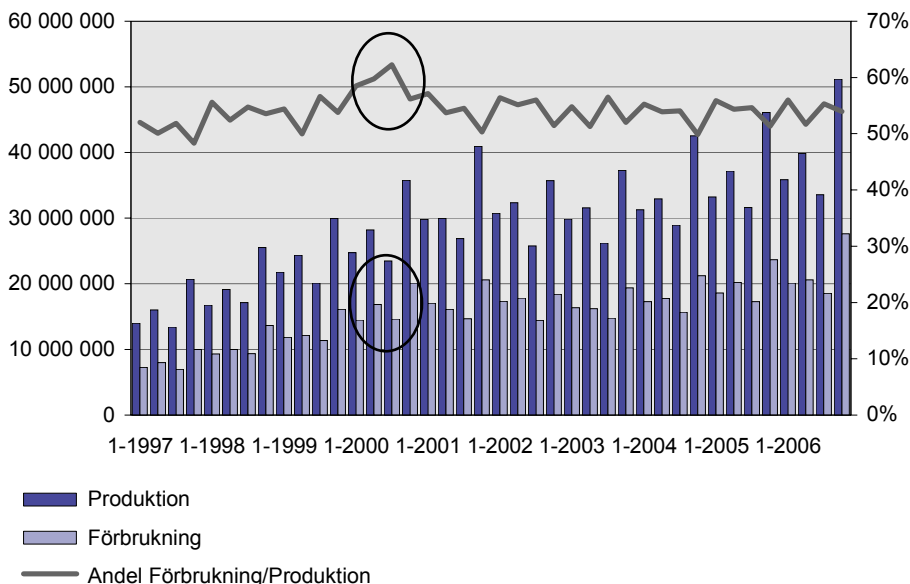

Det var inte någon nedgång i efterfrågan som orsakade fallet under 2000, utan snarare en tillfällig ökning av förbrukningsvärdets andel av produktionsvärdet (se diagram 40). Uppenbarligen anpassade sig inte kostnaderna till produktionsnivån i efterdyningarna av millenniumskiftet.

40. Databehandlingsverksamhet m.m. Produktion, förbrukning och andelen förbrukning/produktion i procent. Löpande priser, 1 000-tal kr. Index: Kvartal 1, 1997=100

40. Computer and related activities. Production, use of materials, and the use of materials/production in percent. Current prices, 1 000 SEK.

Index: 1st quarter 1997=100

Uppgången 2005–2006 blev inte riktigt lika stark som i resten av tjänstesektorn. Å andra sidan upplevde branschen en generellt kraftig tillväxt under hela perioden med i genomsnitt 9,6 procent per år (i löpande priser).

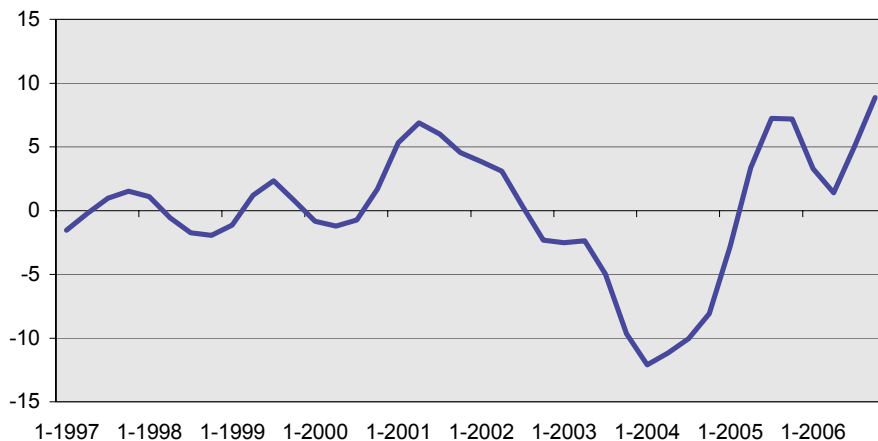
Högsta exportandelen

Branschen Transport, magasinering och kommunikation har en topp 2-2001 och en botten 1-2004, i likhet med tjänstesektorn som helhet. Likaså stiger sedan konjunkturen och vi vet inte om en topp har nåtts vid utgången av 2006. 1997–2001 pendlar konjunkturen i små och kortvariga rörelser, varför det är svårt att säga om det har varit direkta konjunkturörelser där.

41. Transport, magasinering och kommunikation. Avvikelse från trend i indexvärden. Löpande priser

41. Transport, storage and communication. Deviations from the trend.

Index values. Current prices

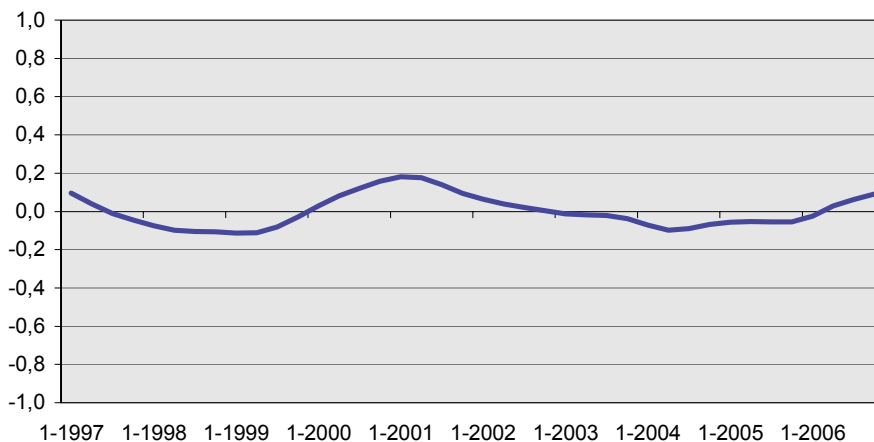
Denna bransch är den enda som har lite högre exportandel, nämligen 29 procent jämfört med tjänstesektorns genomsnittliga 14 procent.

Nästan ingen konjunktur alls

Inom branschen Uthyrning av fordon och maskiner är konjunktur-rörelserna extremt små. Den högsta avvikelsen från trenden är bara 0,2 procent, vilket motsvarar endast ca 20 miljoner kronor. Branschen är också mycket liten, ca 1 procent av totala tjänstesektorn.

42. Uthyrning av fordon och maskiner utan bemanning samt av hushållsartiklar och varor för personligt bruk. Avvikelse från trend i indexvärden. Löpande priser

42. Renting of machinery and equipment without operator and of personal and household goods. Deviations from the trend. Index values. Current prices

Tabellmärkning: Observera skalan

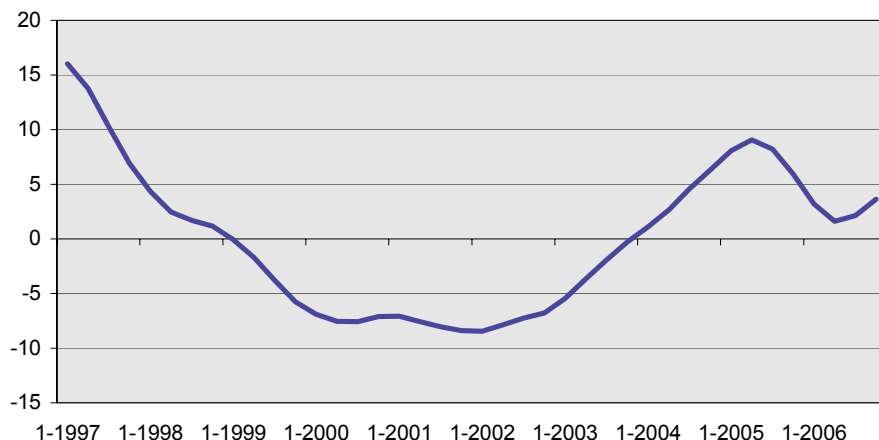
De mycket små konjunkturörelser som finns, är helt i överensstämmelse med tjänstesektorn som helhet. En botten i konjunkturen finns 1-1999, en topp 1-2001 samt en botten 2-2004. Precis som för övriga tjänstesektorer har ännu ingen nedgång skymtats vid utgången till 2006.

Katten bland hermelinerna

Fastighetsbranschen var 1997 i en högkonjunktur och hade åter en högkonjunktur 2004–2005, precis som tjänstesektorn totalt. Där emellan har man, till skillnad från övriga tjänstesektorn, haft en längre svacka. Det verkar inte osannolikt att den lilla minipuckeln 1-2001 avspeglar den högkonjunktur, som de flesta andra tjänstebranscher befann sig i just då.

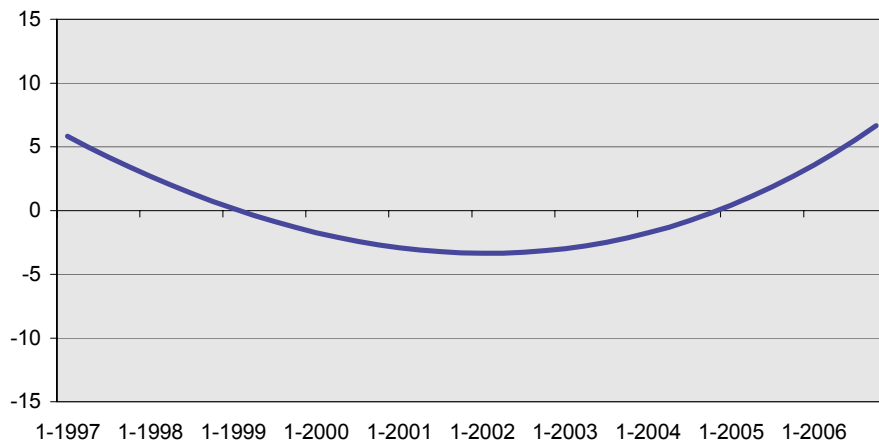
43. Fastighetsverksamhet. Avvikelse från trend i indexvärdet. Löpande priser

43. Real estate activities. Deviations from the trend. Index values. Current prices

44. Byggverksamhet. Avvikelse från trend i indexvärdet. Löpande priser

44. Construction. Deviations from the trend. Index values. Current prices

Byggbranschen påminner om fastighetsbranschen, men har inte den lilla minipuckeln runt 2001 som fanns där. Med andra ord har man endast en enda lång lågkonjunktur under 2000 fram till och med 2003. Botten på lågkonjunkturen för byggbranschen inträffade 1-2002, dvs. samtidigt som för fastighetsbranschen.

Fastighets- och byggverksamheten har varit relativt okänslig för den generella uppgången 2001. Man låg kvar på en ganska låg nivå, medan andra tjänstebranscher hade högkonjunktur. Deras konjunktursvängningar är också mindre än generellt inom tjänstesektorn. Kanske har dessa två branscher en starkare koppling till industrin än övriga tjänstebranscher.

Slutsatser

I studien använder vi momsdata för att beskriva tjänstesektorns konjunkturmönster, vilket tidigare studier såvitt vi vet inte har gjort. De flesta branscher följer tjänstesektorns generella tidsmönster i konjunkturerna, även om betydande avvikelser under vissa perioder kan noteras. Det finns också stora skillnader i konjunkturkänslighet mellan branscherna. Ett positivt samband finns mellan konjunkturkänslighet och tillväxt inom respektive bransch, vilket visar att tillväxtbranscher är mer volatila än mer mogna branscher. Det går inte att utifrån tjänstesektorns momsdata (i nominella värden) säga om högkonjunkturen har vänt nedåt under 2006.

Den dominerande branschen är handeln, som tillsammans med hotell- och restaurangbranschen ligger tidigt i konjunkturcykeln i relation till övriga branscher. Bygg- och fastighetsbranscherna avviker mest från tjänstesektorns allmänna konjunkturmönster. Framför allt byggbranschen har ju också en verksamhet som snarare är industri än tjänsteleverantör.